

ไม่มีความสามารถในสิ่งที่รัก: ความสำเร็จ ภาพลวง และขอบเขตของการให้ค่า

คำถามของความรักและความสามารถ

เสียงกีตาร์โปร่งดังแผ่วเบาในห้องเช่าเล็ก ๆ ริมนคลองสายหนึ่งในกรุงเทพฯ นนท์ หนูม้วย ยี่สิบปลาย ๆ เกลี่ยนิ้วลงบนสายโลหะที่สีกร่อน แต่ไม่ว่าเขาจะซ้อมสักกี่ครั้ง เพลงโปรดของเขาก็ยังออกมาไม่ถึงขนาดที่น่าฟังพอใจนัก แม้การเล่นกีตาร์จะเป็นเพียงกิจกรรมสันทนาการสำหรับ นนท์ แต่เขาจัดว่าเป็นคนรักดนตรีคนหนึ่ง รักจนถึงขั้นใช้เวลาหลังเลิกงานออฟฟิศทุกเย็นฝึกฝนด้วยตนเองจากคลิป์วิดีโอในอินเทอร์เน็ต ทว่าความรักนี้กลับไม่เคยกลายเป็นความสามารถที่จับต้องได้ เขาไม่เคยไปเรียนกับครู ไม่เคยมีเพื่อนที่เล่นดนตรีได้ และไม่เคยมีใครบอกเขาด้วยซ้ำว่าดนตรีคือสิ่งที่ควรค่าแก่การลงทุนในชีวิต

เรื่องราวของนนท์เป็นกระจกสะท้อนความจริงที่คนจำนวนหนึ่งต้องเผชิญ นั่นคือความจริงที่ว่าความรักในสิ่งหนึ่งไม่เคยรับประกันว่าจะสามารถทำสิ่งนั้นได้สำเร็จ คำถามสำคัญจึงกลายเป็นว่าทำไมความรักและความทุ่มเทให้กับบางสิ่งเพียงอย่างเดียวถึงไม่เพียงพอ ทำไมบางคนถึงมีโอกาสแปรเปลี่ยนความรักให้กลายเป็นทักษะและความสามารถที่สังคมยอมรับได้สำเร็จ ขณะที่อีกหลายคนต้องติดค้างอยู่กับความรักที่ไม่เคยผลิบานไปตลอดชีวิต

ในการที่จะตอบคำถามเหล่านี้ หากมองผ่านสายตาของปีแอร์ บูดีเยอร์ (Pierre Bourdieu) คำอธิบายอาจซ่อนอยู่ในบางสิ่งที่หลบเร้นอยู่ในชีวิตประจำวัน ความรักและความสำเร็จในสิ่งใดสิ่งหนึ่งไม่ได้เกิดขึ้นอย่างไร้ที่มา หากแต่วางอยู่ท่ามกลางฮาบิทัส (habitus) หรือโครงสร้างความเคยชินทางสังคมที่ได้รับการหล่อหลอมต้นทุน (capital) ที่แต่ละคนมีไม่เท่ากัน และสนามแข่งขัน (field) ของสิ่งที่รักที่จะเป็นตัวกำหนดกติกาว่าใครมีสิทธิ์จะถูกนับว่ามี ความสามารถ (Bourdieu, 1977; 1990) การไม่มีความสามารถในสิ่งที่รักจึงไม่อาจกล่าวได้อย่างง่าย ๆ ว่าเป็นเพียงความไร้ความสามารถของบุคคล หากแต่เป็นผลลัพธ์จากเกมทางสังคมที่ไม่เคยมีใครได้เล่นอย่างเท่าเทียมเสมอกัน

ฮาบิทัส: การหล่อหลอมความเป็นไปได้

บูดีเยอร์ (1977; 1990) เสนอว่าฮาบิทัสคือโครงสร้างที่ฝังอยู่ในร่างกายและความคิดของบุคคล เป็นชุดของความเคยชิน ความรู้สึก และทักษะที่ถูกปลูกฝังตั้งแต่เด็กผ่านครอบครัว โรงเรียน และสภาพแวดล้อมที่เติบโตขึ้นมา โครงสร้างนี้ทำหน้าที่เสมือนเข็มทิศที่ชี้ว่าเราควรทำอะไร ควรฝันถึงอะไร และถึงที่สุดคืออะไรคือสิ่งที่เป็นไปได้สำหรับใครคนหนึ่ง

หากเปรียบเทียบกับเรื่องของนนท์ ความรักที่เขามีต่อดนตรีอาจไม่เคยถูกหล่อเลี้ยงด้วยฮาปาทิสที่เอื้อต่อการเล่นเครื่องดนตรี เพราะครอบครัวของเขาไม่เคยพาไปดูคอนเสิร์ต ไม่เคยมีใครในบ้านเล่นดนตรีเป็น ไม่มีพ่อแม่ที่สนับสนุนให้เขาเอาดีทางด้านเสียงเพลง และโรงเรียนที่เขาเคยได้รับการศึกษาก็ไม่มีชมรมหรือทรัพยากรให้ลองผิดลองถูก สิ่งเหล่านี้ทำให้ความรักของเขาอยู่ในสถานะของความรักแบบลอย ๆ โดยไม่มีรากทางสังคมมาหล่อหลอมเป็นทักษะ ในทางตรงกันข้าม หากเด็กอีกคนเกิดมาในครอบครัวที่มีเปียโนตั้งอยู่ในห้องรับแขก ได้ยินเสียงเพลงคลอเบา ๆ ตั้งแต่เล็ก และมีพ่อแม่ที่พร้อมจะส่งไปเรียนกับครูสอนดนตรี ความรักที่มีต่อดนตรีก็จะถูกฮาปาทิสผลักดันให้ก้าวต่อไปได้ง่ายกว่า ความรักเพียงอย่างเดียวจึงไม่ใช่แรงผลักดันที่บริสุทธิ์ หากแต่ยังต้องถูกปรุงแต่งโดยสิ่งที่เราซึมซับจากสังคมมาตั้งแต่ต้น

ในมุมมองนี้ การไม่มีความสามารถในสิ่งที่รักจึงไม่ใช่ความผิดพลาดส่วนตัวของผู้ใดผู้หนึ่ง แต่คือผลสะท้อนของโครงสร้างความเคยชินทางสังคมที่จำกัดขอบเขตของความฝัน ความรักในมุมมองนี้จึงกลายเป็นพลังที่ขัดแย้งเพราะมันทำให้ความทะยานอยากที่จะพุ่งไปข้างหน้าถูกยั้งกลับโดยร่องรอยที่ฝังลึกอยู่แล้วในตัวบุคคล

ทุน: ทรัพยากรของความสำเริง

แม้ความรักจะเป็นแรงผลักดันให้คุณคนพุ่มเทกับสิ่งที่รักได้อย่างไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย แต่บูดิเยอร์ย้ำว่าเป้าหมายใด ๆ จะไม่สามารถผลิดอกออกผลได้หากปราศจากทุน (capital) ที่หลากหลาย ซึ่งทุนที่แต่ละคนถือครองต่างมีไม่เท่ากัน ความแตกต่างนี้ที่ทำให้บางคนสามารถเปลี่ยนความรักให้เป็นความสามารถที่จะลงมือทำบางสิ่งบางอย่างได้ ในขณะที่อีกหลายคนต้องหยุดอยู่เพียงความฝัน

1. ทุนทางเศรษฐกิจ

การเรียนดนตรี กีฬา หรือศิลปะล้วนต้องใช้ทรัพยากร ค่าเรียน ค่าวัสดุอุปกรณ์ ค่าเดินทางไปเวิร์กช็อปหรือกิจกรรมสร้างแรงบันดาลใจ คนที่มีเงินเพียงพอหรือเห็นคุณค่าที่จะลงทุนในสิ่งเหล่านั้นย่อมมีโอกาสและทางเลือกในภายหลังมากกว่า นนท์อาจรักดนตรี แต่การไม่ได้รับการสนับสนุนตั้งแต่แรก การไม่มีเงินซื้อกีตาร์ ได้เรียนกับครูที่มีทักษะการสอนที่ดี หรือไปทำกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง มีส่วนทำให้เขาติดอยู่กับเพดานที่มองไม่เห็น (Bourdieu, 1986)

2. ทุนทางวัฒนธรรม

ไม่ใช่ทุกความรักจะได้รับการยอมรับว่ามีคุณค่า ครอบครัวหรือสังคมบางกลุ่มอาจมองว่าศิลปะเป็นเรื่องไร้สาระ เทียบไม่ได้กับวิชาชีพที่มั่นคงอย่างแพทย์ วิศวกร หรือทนายความ เมื่อความรักไม่ได้รับการให้คุณค่าในเชิงวัฒนธรรม มันก็กลายเป็นเพียงงานอดิเรก ไม่ใช่ความสามารถที่สังคมยอมรับ โดยเฉพาะสำหรับพนักงานออฟฟิศที่ไม่เกี่ยวข้องกับงานสร้างสรรค์แต่อย่างใด (Bourdieu, 1984; Swartz, 1997)

3. ทุนทางสังคม

ขณะเดียวกัน เส้นสาย เครือข่าย และผู้ให้คำชี้แนะก็มีบทบาทสำคัญ การรู้จักครูที่ดี การมีเพื่อนฝึกซ้อม หรือการเข้าถึงเวทีที่ช่วยส่งเสริมแรงบันดาลใจ ล้วนแต่เป็นปัจจัยที่ทำให้ความรักไม่ตายไปก่อนถึงเวลาสูงงอม สำหรับคนที่ไร้ทุนทางสังคมในสิ่งที่รัก ความรักจึงติดอยู่กับการฝึกฝนในห้องเล็ก ๆ โดยไม่มีใครช่วยประเมินคุณค่าและศักยภาพ (Bourdieu, 1986)

การไม่มีความสามารถในสิ่งที่รักในแง่นี้ จึงไม่ใช่เพราะรักไม่มากพอ แต่ยังรวมถึงทุนที่คนแต่ละคนถือครองไม่เพียงพอจะทำให้ความรักงอกงาม ความไม่เท่าเทียมของทุนเหล่านี้ทำให้เห็นว่าสำหรับนนท์ ความรักเป็นเพียงเชื่อเพลิงแต่ไม่ใช่ยานพาหนะที่จะนำพาไปได้ไกล

สนามแข่งขัน: ผู้เล่นและกติกาที่ไม่เท่ากัน

บูดีเยอร์อธิบายว่าสนามแข่งขันคือพื้นที่ทางสังคมที่เปรียบเสมือนพื้นที่เล่นเกมซึ่งมีกติกาเฉพาะตัว สนามจะเป็นตัวกำหนดหรือให้ค่าว่าใครมีสิทธิ์จะถูกนับว่ามีความสามารถ และอะไรคือเกณฑ์มาตรฐานของความสำเร็จ (Bourdieu, 1993; Bourdieu and Wacquant, 1992) ทว่าสนามเหล่านี้ไม่ได้เปิดกว้างหรือเป็นกลาง หากแต่เต็มไปด้วยอำนาจที่ทำให้บางคนได้เปรียบ ขณะที่อีกหลายคนถูกกั้นออกไปตั้งแต่ยังไม่ทันได้เข้าร่วม สำหรับนนท์ ในสนามดนตรีกระแสหลัก ความสามารถไม่ได้ถูกวัดเพียงจากการเล่นได้ดี แต่ขึ้นอยู่กับ การได้รับการยอมรับจากสถาบัน โรงเรียนดนตรี ค่ายเพลง หรือเวทีประกวดที่มีอิทธิพล ผู้ที่ไม่มีเส้นทางเหล่านี้นับเป็นเรื่องยากที่จะทำให้ความรักถูกนับว่าเป็นความสามารถ แม้จะเล่นกีตาร์เก่งเพียงใด หากไม่มีเวทีหรือผู้ยืนยันคุณค่า ความสามารถนั้นก็ยังคงถูกผลักให้เป็นเพียงงานอดิเรก

นอกจากนี้ สนามบางแห่งยังมีเกณฑ์ที่กีดกันความรักบางรูปแบบออกไปโดยตรง เช่น สนามของงานศิลปะกระแสหลักอาจยกย่องงานจิตรกรรมแนวประเพณีหรือจารีตของการสร้างสรรค์ แต่กลับไม่ให้คุณค่ากับงานร่วมสมัย การวาดภาพการ์ตูน หรือกราฟิติ ในขณะที่สนามวิชาการอาจนับว่างานเขียนบทความเป็นส่วน ๆ ตามขั้นบันไดมีน้ำหนักมากกว่าการเขียนบทความเล่าเรื่องที่สอดแทรกการวิเคราะห์ ความรักในสิ่งที่ไม่ได้รับการยอมรับโดยกติกาของสนามจึงตกอยู่ในภาวะไร้ค่า ต่อให้เจ้าของทุ่มเทชีวิตทั้งชีวิตก็ตาม ดังนั้นเอง การไม่มีความสามารถในสิ่งที่รักจึงไม่ได้หมายความว่าเจ้าของความรักนั้นขาดทักษะโดยแท้จริง แต่อาจหมายความว่าความรักของเขาไม่สอดคล้องกับกติกาของสนามที่มีอยู่ เมื่อสนามเป็นผู้กำหนดว่าอะไรคือความสามารถ และใครมีสิทธิ์ได้รับการยอมรับ ความรักจึงถูกทำให้เป็นความเจียมในในพื้นที่ที่ไม่ถูกรับฟัง

ภาพลวง: การทุ่มเทกับเกมที่ไม่เป็นธรรม

บูดีเยอร์ (1998) ใช้คำว่าภาพลวง (illusio) เพื่ออธิบายการที่ผู้เล่นในสนามแข่งขันเชื่อในเกมจนยอมทุ่มเท แม้จะรู้ว่ากติกาของเกมนั้นไม่เป็นธรรมก็ตาม สำหรับเขา ภาพลวงคือสภาวะที่

ผู้คนยอมผูกพันตนเองเข้ากับเกมนี้อย่างลึกซึ้ง เพราะเชื่อว่าชีวิตของตนจะมีคุณค่าได้ก็ต่อเมื่ออยู่ในสนามนี้เท่านั้น (Bourdieu, 1998; Bourdieu and Wacquant, 1992) สำหรับคนอย่างนนท์ แม้จะรู้ว่าตนไม่มีต้นทุน ไม่มีเส้นสาย และไม่เคยได้ขึ้นเวทีใหญ่ แต่เขาก็ยังซ้อมกีตาร์ทุกวัน เพราะเชื่อว่าการได้เล่นดนตรี แม้จะเป็นการเล่นในห้องเล็ก ๆ ของตนเอง คือการอยู่ในเกมที่มีความหมาย ภาพลวงทำให้หนที่ยอมรับกติกาที่กีดกัน โดยมองว่าความพยายามซ้ำ ๆ คือการพิสูจน์ตัวตน แม้ผลลัพธ์อาจไม่เคยทำให้เขาถูกนับว่ามีความสามารถก็ตาม

ภาพลวงยังอธิบายได้ว่าทำไมหลายคนยอมฝังตัวอยู่ในสนามที่กีดทับตนเอง บางคนรักศิลปะแต่ยอมทำงานเสริมไปเรื่อย ๆ เพื่อใช้เวลาไปกับการวาดรูป บางคนรักการศึกษามนุษย์และสังคม แต่ยอมอยู่ในระบบที่ไม่เห็นค่าของการวิจัยทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ทั้งหมดนี้สะท้อนว่าความรักถูกทำให้เป็นพลังที่ผูกพันกับเกมที่กติกาไม่เป็นกลางและผู้เล่นมีทรัพยากรสนับสนุนไม่เท่ากัน แม้จะเป็นเกมที่เล่นยากและมีผู้ชนะได้เพียงไม่กี่คน ในแง่นี้ ความรักในบางสิ่งจึงไม่เพียงเป็นแรงบันดาลใจ แต่ยิ่งกลายเป็นพันธนาการที่ทำให้ผู้คนยอมอยู่ในสนามแข่งขันที่ไม่เสมอภาค นั่นเพราะพวกเขาเชื่อในคุณค่าที่สนามแห่งนั้นสร้างขึ้นและยอมทุ่มเทอย่างไม่ย่อท้อ แม้จะรู้ว่าท้ายที่สุดอาจไม่มีวันได้รับชัยชนะในเกมนี้ก็ตาม

บทสรุป (?): ความรักที่ไม่ประสพผลกับความหมายของการได้รัก

เมื่อมองผ่านกรอบคิดของบูดีเยอร์ การไม่มีความสามารถในสิ่งที่รักไม่ใช่เพียงเรื่องราวของปัจเจกที่พยายามแล้วไม่ประสบความสำเร็จ หากแต่เป็นผลลัพธ์ของโครงสร้างทางสังคมที่กำหนดเงื่อนไขของความเป็นไปได้เอาไว้ตั้งแต่ต้น อาบิทัสทำให้บางคนถูกปลูกฝังมาให้คุ้นชินกับศิลปะ กีฬา หรือวิชาการ ขณะที่อีกหลายคนถูกจำกัดไม่ให้เห็นความฝันเหล่านั้นเป็นทางเลือกที่แท้จริง ทูที่แต่ละคนมีไม่เท่ากันทำให้ความรักของบางคนผลิบานกลายเป็นทักษะ ในขณะที่ความรักของอีกคนหนึ่งกลับถูกทิ้งไว้ในพื้นที่เล็ก ๆ รอวันเหี่ยวเฉาและไร้โอกาสที่จะได้เติบโต ในขณะที่สนามแข่งขันก็กำหนดกติกาอย่างเข้มงวดว่าอะไรคือความสามารถและใครที่มีสิทธิ์ได้รับการยอมรับทั้งหมดนี้ ภาพลวงเป็นสิ่งทำให้แม้ใครบางคนจะรู้อยู่เต็มอกว่าเกมการแข่งขันไม่ยุติธรรม แต่ก็ยังเลือกที่จะเล่นเกมต่อไปเพราะเชื่อว่านี่คือสนามที่ให้คุณค่าแก่ชีวิต

อย่างไรก็ดี เมื่อพิจารณาเรื่องเล่าของนนท์ คุณค่าบางอย่างอาจไม่ได้ถูกกล่าวถึงเสมอไป การซ้อมกีตาร์อย่างสม่ำเสมอในห้องเช่าของนนท์ แม้จะไม่ก่อให้เกิดความสามารถในความหมายที่สนามดนตรีกระแสหลักยอมรับ แต่ก็ไม่ได้สูญเสียเปล่าหรือไร้ความหมายโดยสิ้นเชิง ในมุมหนึ่ง การกระทำเช่นนี้ดำรงอยู่ในพื้นที่ที่ไม่ได้มุ่งแสวงหาการยอมรับ การสะสมทุน หรือชัยชนะ หากแต่เป็นส่วนหนึ่งของการจัดวางชีวิต การสร้างจังหวะ และการยืนยันความหมายบางอย่างของการมีอยู่ เรื่องของนนท์ชี้ให้เห็นว่า แม้สนามจะมีอำนาจในการกำหนดนิยามของความสามารถ แต่ก็ไม่สามารถครอบงำความหมายของการปฏิบัติทั้งหมดได้อย่างสมบูรณ์ ความรักบางรูปแบบอาจไม่ถูก

แปลงให้กลายเป็นทุน ไม่ถูกนับเป็นความสำเร็จ และไม่ถูกบันทึกไว้ในลำดับชั้นของสนาม หากแต่ก็ยังคงดำรงอยู่ในฐานะการปฏิบัติที่มีคุณค่าต่อตัวผู้กระทำเอง โดยไม่จำเป็นต้องผ่านการรับรองจากสถาบันหรือผู้มีอำนาจในสนามนั้น

การไม่มีความสามารถในสิ่งที่รักจึงไม่ควรถูกเข้าใจเพียงในฐานะผลลัพธ์ของความไม่เสมอภาค หากแต่ยังเป็นพื้นที่ที่เผยให้เห็นขอบเขตของการให้คุณค่ากับบางสิ่งในสังคมร่วมสมัยว่า ไม่ใช่ทุกการกระทำ ทุกความรัก และทุกความทุ่มเทจะถูกทำให้มีค่าได้จากกติกาเดียวกันทั้งหมด การยอมรับข้อจำกัดนี้ช่วยให้การวิเคราะห์เรื่องของคนที่เปิดกว้างและคลายตัวขึ้นต่อรูปแบบของการดำรงอยู่ที่อยู่นอกการคำนวณเชิงทุนและการแข่งขัน

ผู้เขียน

วิสุทธิ์ เวชวารากรณ์ นักวิจัย

ฝ่ายวิจัยและส่งเสริมวิชาการ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)

รายการอ้างอิง

- Bourdieu, P. (1977). *Outline of a theory of practice*. Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A social critique of the judgement of taste*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. G. Richardson (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education* (pp. 241-258). New York, NY: Greenwood.
- Bourdieu, P. (1990). *The logic of practice*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Bourdieu, P. (1993). *The field of cultural production: Essays on art and literature*. New York, NY: Columbia University Press.
- Bourdieu, P. (1998). *Practical reason: On the theory of action*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Bourdieu, P., & Wacquant, L. (1992). *An invitation to reflexive sociology*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Swartz, D. (1997). *Culture and power: The sociology of Pierre Bourdieu*. Chicago, IL: University of Chicago Press.